

Dones i Presó:

Descobrint els programes de reinserció des d'una mirada feminista

Georgina Martin Fortunato

Materials CiP

Informes

NÚMERO 11

2015

Institut de Ciències Polítiques i Socials
Adscrit a la Universitat Autònoma de Barcelona

Informes

Informes és un espai digital de difusió d'estudis en profunditat sobre el gènere i les seves implicacions socials i polítiques. Es tracta d'una col·lecció no periòdica d'informes i estudis acadèmics encarregats o escrits per l'equip del Grup de Recerca Ciutats i Persones.

Dipòsit legal: B.20634.2012

Els Informes formen part dels **Materials CiP**, l'espai de difusió propi del Grup de Recerca Ciutats i Persones. Des de l'any 2008, aquestes col·leccions donen sortida a estudis en profunditat i a articles breus sobre Gènere i/o sobre Municipalisme, les temàtiques insígnia d'aquest Grup de Recerca.

Autoria

Georgina Martín Fortunato – ginamartinf92@gmail.com – és graduada en Sociologia per la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquest article és el resultat de les pràctiques professionals realitzades a l'Institut de Ciències Polítiques i Socials (ICPS), concretament en el grup de recerca Ciutats i Persones on també ha col·laborat amb el Curs de Lectures de Teoria Política Feminista 2014-2015.

Agraïments

Per a poder realitzar aquest article ha sigut necessària la col·laboració de **Noelia Igareda** i **Joan Seguí**. Noelia Igareda és Doctora en Dret per la Universitat Autònoma de Barcelona i té el Màster en Polítiques d'Igualtat de Gènere: Agents d'Igualtat (UAB). Actualment és professora associada de Filosofia del Dret a la UAB i investigadora del grup Antígona, dret i societat amb perspectiva de gènere. Joan Seguí és voluntari de la Fundació Autònoma Solidària (FAS), on actualment realitza activitats d'orientació laboral a dones del Centre Penitenciari de Dones de Barcelona – Wad Ras i amb llargues experiències dins del món del voluntariat.

El nostre agraïment per haver aportat els seus coneixements i experiències sobre els centres penitenciaris de dones i haver mostrat disposició d'ajuda i acompanyament en tot moment.

Introducció

Aquest article versarà sobre les dones recluses a les institucions penitenciàries, que és un col·lectiu molt oblidat no només per part de les polítiques públiques sinó també dels estudis més teòrics de tota índole. Parlem d'un col·lectiu de dones que majoritàriament prové de sectors de la societat molt vulnerables i solen ser víctimes de l'exclusió social; a més, pateixen diversos processos de discriminacions, fora de les presons però també dins d'elles. Amb aquest article, doncs, posem en consideració i dubte que les institucions estiguin aconseguint realment ser l'eina de reinserció que haurien de ser.

Moltes de les dones que són o passen per la presó han tingut una vida anterior plena d'obstacles per a subsistir, ja que la majoria d'elles procedeixen de situacions amb grans desavantatges socials, culturals i econòmiques; a aquesta vivència, paral·lela a la de molts homes, se'ls suma que, tanmateix, solen assumir majors responsabilitats familiars que no pas els homes. La suma d'aquests factors augmenta la seva necessitat de buscar ingressos, si cal per mitjans il·legals, els quals seran durament sancionats. Això no obstant, la societat ignora aquesta realitat plena de discriminacions i es conforma amb unes institucions penitenciàries que en comptes de pal·liar aquesta situació pot arribar a agreujar-la, castigant intensament a unes persones en situacions molt vulnerables. Així, la presó pot acabar esdevenint una eina política i social d'exclusió d'aquells col·lectius que alteren l'ordre de la societat, més que no pas un camí per a la reinserció social.

El present escrit intenta trencar aquest silenci i donar més visibilitat a la problemàtica des d'un altre punt de vista. Es presenta una anàlisi sobre els programes de reinserció que es duen a terme a les presons de dones per a provar d'observar en quina mesura tenen la perspectiva de gènere incorporada. El que podem dir ja d'entrada és que, fins al moment, el procés de reinserció del col·lectiu femení està enfocat des d'una mirada més sancionadora que no pas educadora; d'alguna manera, se les exigeix més del que reben.

Tot i que aquest article presenta una forta crítica a les institucions penitenciàries i, sobretot, al plantejament dels programes destinats a la reinserció, en cap moment es vol desprestigiar la feina de tot l'equip professional que treballa a les presons, ja siguin educadores, professores, psicòlogues, tècniques o voluntaries; ja que s'esforcen dia a dia per ajudar a aquestes dones i per obrir les seves oportunitats des d'una institució que malauradament les limita.

Per últim, a les conclusions es proposa un seguit de propostes d'actuació per a millorar el plantejament dels programes de reinserció a partir de l'anàlisi elaborat en l'article. És un llistat de solucions enfocades des d'una perspectiva de gènere que intenten transformar la

situació actual de les dones que combinen haver transgredit la llei amb ser víctimes d'un cúmul de discriminacions.

2. Metodologia

A causa del difícil accés al camp d'estudi i a les persones de l'àmbit que coneixin els programes de reinserció destinats a les dones, s'ha optat per a realitzar aquest article contrastant la teoria amb dues entrevistes en profunditat. Una d'elles realitzada al Joan Seguí, voluntari de la Fundació Autònoma Solidària (FAS), que duu a terme una activitat d'orientació laboral al Wad-Ras; i l'altra a la doctora Noèlia Igareda, la qual va formar part d'una investigació anomenada *Mujeres, Integración y Prisión*. Varen ser entrevistes semiestructurades a partir de les quals s'ha pogut obtenir una visió més enfocada sobre els programes de reinserció de les dones. Tanmateix, per a fer una aproximació de les principals actores d'aquest escrit, també s'ha utilitzat dades secundàries extretes d'un informe realitzat pel Departament de Justícia sobre *L'opinió de les dones recluses a Catalunya sobre l'encarcerament*, del 2006.

3. Gènere i presó

A l'hora d'estudiar les presons amb perspectiva de gènere, és important tenir en compte que les presons per a dones són unes institucions amb les seves característiques pròpies; aquest fet implica diferents realitats entre els sistemes penitenciaris d'homes i de dones. Les seves particularitats han de ser analitzades, ja que dins de la població femenina s'esdevenen problemàtiques i dinàmiques concretes que es manifesten de diverses formes (Almeda, 2002) i a la vegada molt oblidades.

El patriarcat està present en la societat que vivim, i aquest sistema de relacions penetra constantment moltes institucions, la qual cosa influeix les seves dinàmiques i rutines. Les institucions penitenciaris no són una excepció, de manera que la cultura patriarcal és una de les principals causes que enforteixen aquesta diferenciació entre la vida penitenciària de la població masculina i femenina, de manera que les dones han d'encarar situacions de molta discriminació, invisibilitat i unes condicions més difícils.

Així doncs, la presó és un espai creat per a homes i en conseqüència, una institució que respon a les necessitats i al perfil propi del reclus masculí. El sistema penitenciari no ha sigut capaç d'adaptar-se a la relativament recent incorporació de les dones (*Prisión, Intervención Social y Mujer*) la qual s'ha limitat a elaborar simples còpies de les presons d'homes i que s'adapten tan sols a les necessitats més bàsiques que puguin tenir les dones empresonades (Almeda, 2003).

La següent cita de l'informe *El model de rehabilitació de les presons catalanes* del 2011 admet la manca d'equipaments de la presó de dones, ja que no compleix amb les particularitats d'aquest col·lectiu. En conseqüència, s'esdevenen unes condicions de vida més precàries i més dificultats a l'hora de complir el tractament de rehabilitació:

L'actual centre penitenciari de dones ja no respon de manera idònia als nous requeriments¹ de la funció social i penal penitenciària i afecta les condicions de vida de les internes i del treball dels professionals. En conseqüència, s'han de crear a curt i a llarg termini, infraestructures destinades en exclusiva a les dones preses i pensades expressament per a elles. (Departament de Justícia, *El model de rehabilitació de les presons catalanes*, 2011)

Aquesta insuficiència d'espais adequats per a les dones empresonades comporta, a més, que la majoria d'elles hagin de complir la condemna a àrees llunyanes de la seva residència, fet que agreuja el perill d'arrelament del seu entorn familiar i social. Però a més, a diferència dels homes, que estan distribuïts en centres pensats especialment per a ells, no totes les dones resideixen dins d'una presó exclusivament femenina. Algunes es distribueixen a mòduls o a petites presons situades dins d'una institució penitenciària masculina, que ha estat obligada a adaptar petits espais per a la població femenina.

---

¹ Referent als principis establerts al Reglament penitenciari del Reial decret 190/1996, el qual requereix "observar les singularitats i adaptacions exigides per fer possibles les condicions i les finalitats de l'execució penal. De manera particular als establiments destinats a dones, el model d'intervenció, que engloba les característiques de l'establiment i el programa funcional, preveurà l'assignació del personal, les actuacions de tractament, la prestació de serveis i l'estructura material de les instal·lacions adequats per a l'execució penal en l'àmbit de dones".

Aquestes habilitacions tenen generalment pitjors condicions que les dels homes, a més no responen a les necessitats específiques que poden tenir les dones, especialment si són mares o si tenen els seus fills o filles amb elles (Almeda, 2003).

L'absència d'espais habilitats exclusivament per a dones comporta una altra discriminació: l'heterogeneïtat dels centres de reclusió femenins. Aquests centres penitenciaris no estan capacitats per a classificar les internes, de tal manera que conviuen recluses de diverses edats, de diversos delictes i graus, les que són reincidentes amb les primàries, les preventives amb les penades, les que són considerades perilloses amb les que són mares, etc.

Yo me acuerdo que me decían: "Claro es que yo debo tener mucho cuidado en meterme en follones porque yo estoy a punto de tener el 3r grado, y en cambio me va a venir una tía que tiene que cumplir 15 años que le da exactamente igual todo y me monta una pelea". (N. Igareda)

Les dades presentades pel Departament de Justícia de Catalunya, arrel d'un estudi sobre *l'opinió de les dones recluses a Catalunya sobre l'encarcerament* del 2006 reitera aquesta convivència difícil entre les companyes. No obstant això, també cal destacar que en l'informe moltes de les dones opinen que amb la majoria de les altres internes tenen una sensació de ser respectades, donen i reben un bon tracte i tenen amigues.

L'ambient en el CP és...	n	% vàlid
Relaxat	10	12,4
Tens	71	87,6
Total	81	100,0

Dades extretes del document "L'opinió de les dones recluses a Catalunya sobre l'encarcerament" 2006. Departament de Justícia

Així doncs estan obligades a compartir un mateix espai, situació que comporta problemes evidents, d'una banda entre les mateixes internes però també dificulta la feina de l'equip professional, principalment per dur a terme el procés de rehabilitació dins de la presó.

Una altra dinàmica discriminatòria esdevé a partir de la complicada relació entre les internes i part del sector del funcionariat. La següent cita d'en Joan Seguí, voluntari de la FAS que

realitza una activitat de reinserció laboral al Wad-Ras, mostra com alguns d'ells i elles no tenen una actitud prou receptiva amb les dones empresonades i manifesten comentaris els quals insinuen que no serveix de gaire intentar ajudar-les, considerant-les casos perduts. Òbviament aquest no pot ser mai un bon ambient per a la reinserció. Amb aquestes paraules es poden extreure dues conclusions, la primera és que cert sector del funcionariat tampoc creuen en la suposada funció de reinserció de les presons; però la segona és que mai es millorarà la situació si tothom es conforma amb què no hi ha cap solució.

M'agradaria més, per exemple, que els funcionaris fossin més... receptius. [...] Amb els funcionaris és tot el contrari de..., a veure no tots eh òbviament, hi ha gent molt simpàtica, però si és... m'he acostumat a sentir comentaris de... "¿no tienes nada mejor que hacer que estar aquí?" o "tanta poca vida social tienes que un viernes por la tarde vienes aquí" [...] i no propicien molt eixe bon ambient per a la reinserció. (J. Seguí)

Per altra banda, alguns estudis conclouen que a les presons de dones s'aplica un control més intens, mentre que paradoxalment és als sistemes penitenciaris d'homes on hi ha més conflictes. Una de les explicacions més adequades des d'una perspectiva de gènere argumenta que aquesta situació es produeix a causa de que els i les funcionàries tenen una major intolerància respecte a les conductes de les internes femenines (Almeda, 2003). Aquesta diferent permissivitat no és exclusiu del funcionariat, evidentment, sinó que és un element social: En la nostra societat no només es considera que aquestes recluses han infringit la llei, sinó que s'han desviat de les pautes de gènere marcades. Així doncs, s'esdevé un doble càstig, no només pel fet d'haver comès un delicte, sinó també pel fet de ser dona. Han transgredit doblement i aquestes conductes són menys tolerades, ja que en una dona delinqüent es qüestiona el seu estatus de feminitat.

Per aquest motiu, la següent cita de l'informe remarca la necessitat de formar l'equip professional amb major especialització i introduint una adequada perspectiva de gènere. Tanmateix, fóra bo que aquesta especialització s'expandís a qualsevol persona que tingui contacte amb les presons de dones, incloent els i les funcionàries.

Pel que fa a la formació dels professionals, cal una major especialització en atenció a les característiques singulars de les dones [...] Ahora, és fonamental que tot el personal penitenciari assoleixi una cultura que assumeixi els valors inherents a la perspectiva de gènere. En aquest sentit, cal esmentar que s'ha especialitzat el personal de rehabilitació per facilitar

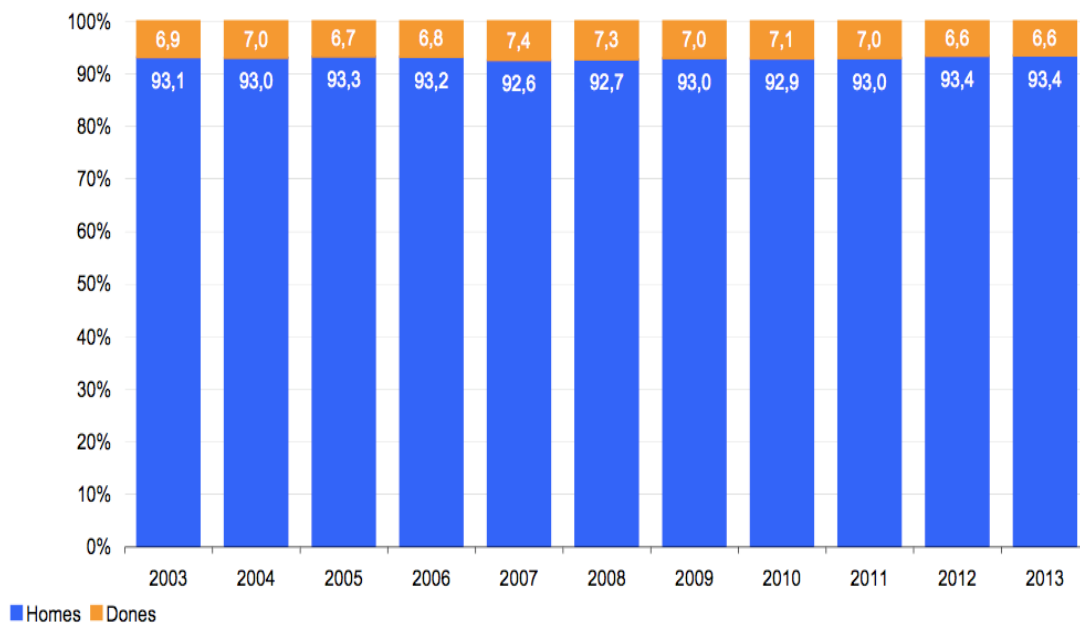
la detecció i l'abordatge de la violència masclista en les dones internes.

(Departament de Justícia, El model de rehabilitació de les presons catalanes, 2011)

Així doncs, les presons estan caracteritzades per un tracte sexista, amb una important presència dels estereotips assignats al gènere, a partir dels quals s'esdevenen unes dinàmiques i relacions de poder que reforcen el rol tradicional de la dona. (Almeda i Bodelón, 2007). Tot i els objectius marcats, la realitat queda molt lluny d'aconseguir una institució idònia per a la reinserció de les recluses femenines. A més, no és suficient amb l'especialització de les i els professionals, també s'ha de donar les eines suficients perquè puguin treballar adequadament i proporcionar un ambient adequat per a la reinserció. Tant les polítiques públiques, els recursos que es destinen, la institució penitenciària, l'equip professional com els programes han d'estirar de la corda cap a una mateixa direcció, dins d'un mateix marc d'actuació i amb una perspectiva de gènere inclosa.

3.1. Perfil de les dones preses

A partir de les estadístiques elaborades pel Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, s'observa la gran inferioritat numèrica de les dones, tan sols 644 empresonades, respecte als homes, que arriben a 9.174 presos.

Gràfica extreta de l'estadística bàsica, serveis penitenciaris, 2013. Departament de Justícia

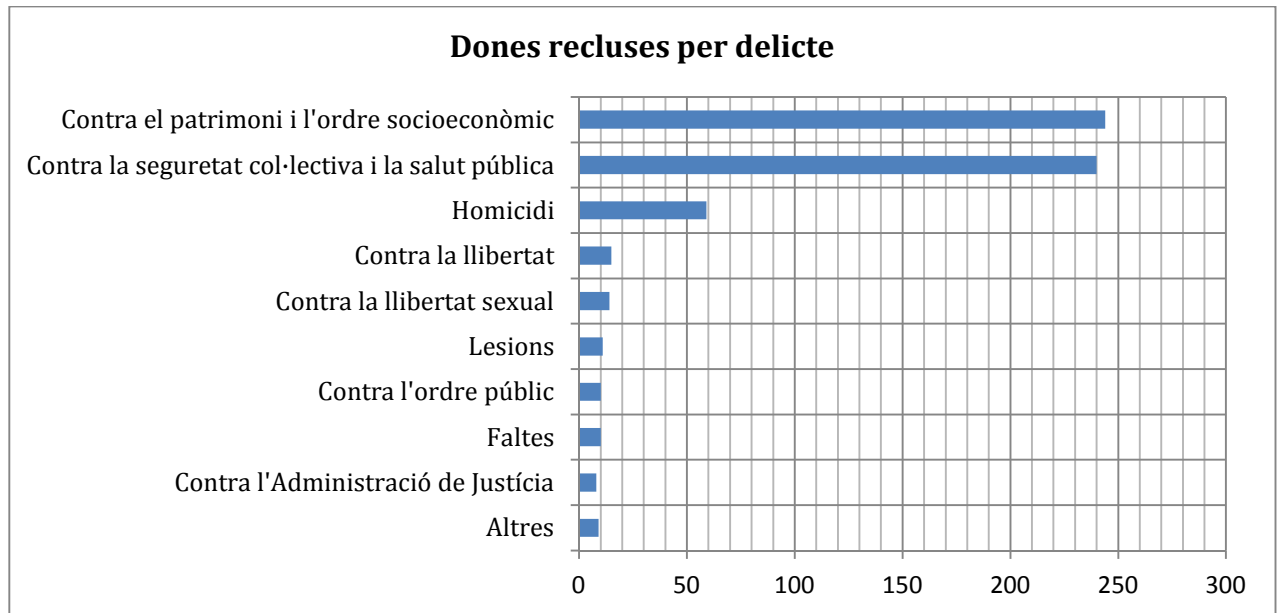

Argumentar els motius d'aquesta gran diferència numèrica i la seva evolució és un tema dens i un debat encara obert, principalment en mans de la Criminologia. Per començar, cal tenir en compte que aquestes estadístiques no són un reflex de la realitat criminal sinó de les polítiques que es practiquen. Seria interessant estudiar amb ulleres feministes fins a quin punt de vista el codi penal influeix la internació a presó en homes i dones, però aquest article s'allunyaria del tema central. No obstant això, és evident que el col·lectiu masculí comet més delictes i de més gravetat. Amb perspectiva sociològica es pot explicar que la socialització implica l'adaptació d'unes conductes diferencials entre les dones i els homes. L'estigma construït al voltant del col·lectiu femení suposa una relació amb el delictes diferent del masculí, això vol dir que les conductes de gènere establertes mitjançant la pressió social reforcen que les dones mantinguin el seu rol domèstic, cosa que implica unes responsabilitats diferents, com ara el benestar de la família (Pikara magazine, 2013).

Val a dir que el nombre de dones empresonades a Catalunya és un percentatge més elevat en comparació a la resta d'Europa. Aquesta dada negativa és conseqüència de la suma de diversos factors que es presenten de forma més punyent al nostre territori; la discriminació salarial, els obstacles per accedir a feines més ben remunerades, la desvaloració de les tasques de cura, i la feminització de la pobresa². Si a la precarietat laboral i a l'atur afegim, d'una banda l'enorme càrrega de responsabilitats familiars; i d'altra banda l'erosió de l'Estat de Benestar, el qual proporciona menys recursos pels serveis socials (Encarceladas, 2010), resulta inevitable que a Catalunya les dones tinguin més motius per cometre infraccions de caràcter econòmic. Seguint les dades sobre el tipus de delictes per sexe, publicades per IDESCAT l'any 2014, es pot contemplar com els dos tipus de delictes més comuns entre les recluses són, en primer lloc contra el patrimoni i l'ordre socioeconòmic, i en segon lloc, contra la seguretat col·lectiva i la salut pública.

---

² El concepte de *feminització de la pobresa* que utilitza el text d' *Encarceladas* (2010) es refereix a que entre el col·lectiu més pobre, una gran majoria són dones.

Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Idescat

Les recluses femenines estan majoritàriament involucrades en delictes de caràcter econòmic, moltes de les quals patien una inestabilitat econòmica que les feia molt vulnerables abans d'entrar a la presó, i tanmateix continuaven tenint unes responsabilitats familiars, cosa que les feia necessitar urgentment buscar vies de supervivència, encara que fossin il·legals. Però també es repeteixen situacions de dones que provenen de famílies desestructurades, caracteritzades per l'ús de la violència física i/o psíquica i sovint situades a barris segregats on és més habitual buscar-se la vida mitjançant altres vies, ja siguin robatoris, estafes, frau o tràfic de drogues. En l'àmbit espanyol, aquest últim cas és el més comú entre les estrangeres, ja que al voltant d'un 90% d'elles cometes delictes contra la salut pública. Són persones que arriben a Espanya amb quantitats de 100 fins a 500 grams de droga, i no obstant això reben càstigs molt durs. S'ha criticat fortament la falta de graduació d'aquest tipus de penes, ja que els delictes contra la salut pública a petita escala estan igualment penats que aquells tràfics més complexos i d'una quantitat molt més elevada de drogues. (Bodelón, 2012)

Tot i que evidentment la població penitenciària femenina és molt heterogènia, a partir de l'Informe MIP³ ha estat possible elaborar un seguit de perfils habituals i contextos que incentiven cometre aquests delictes.

Veiem-ho:

³ Projecte d'investigació Mujeres, Integración y Prisión, 2006

- La majoria de dones que estan a presó ja han sigut víctimes de l'exclusió social anteriorment, això implica desavantatges culturals, educatius, socials, laborals i econòmics. D'aquesta manera, dins d'aquest col·lectiu s'esdevé una gran sobrerrepresentació de gitanes i immigrants, ja que la immensa majoria parteixen de greus dificultats a l'hora de mantenir una estabilitat econòmica, fet que incentiva la decisió de sobreviure per mitjans il·legals.
- La drogodependència i la prostitució també són característiques molt comunes entre les recluses femenines. Aquests trets es poden relacionar amb tres factors claus: la monoparentalitat, la violència i les xarxes socials.
  - Abans de cometre el delictes, una gran part de les dones viuen situacions d'exclusió social i pobresa econòmica molt severa, tanmateix moltes d'elles acaben quedant-se soles amb els seus fills i filles, i algunes fins i tot sent mares joves. Aquestes circumstàncies comporten la cerca de diners urgentment: d'una banda, mitjançant el tràfic de drogues; d'altra banda, mitjançant la prostitució, la qual va sovint acompanyada de petits robatoris.
  - La violència és una característica que ha marcat i marca la vida de moltes internes. Així mateix, l'estudi MIP conclou que un 88,4% d'aquestes dones preses a Catalunya han patit algun tipus de violència de gènere alguna vegada, incloent agressions a la infància, agressions sexuals, maltractaments a la família, prostitució forçada i mutilacions genitals (són unes violències que, a més, es reproduïxen en alguns casos dins de les presons amb les visites de parelles o familiars que reben les recluses). La manca de suport institucional, de serveis i de polítiques adequades comporta que sigui difícil la denúncia del problema. Així mateix, aquestes dones solen carregar aquesta situació elles soles, amb conseqüències negatives com dolor físic i psicològic, l'erosió de l'autoestima i la confiança, i la destrucció de la salut. Davant d'aquests problemes, moltes d'elles busquen el consum de drogues com un camí per a fugir de la realitat. I a més a més, aquest conjunt d'experiències incentiven l'entrada a la prostitució.
  - Com ja s'ha esmentat anteriorment, moltes d'aquestes dones provenen de barris segregats o de zones molt precàries, on les oportunitats educatives i laborals són menors i més precàries, i on el consum i la venda de drogues és una pràctica habitual.

4. Els programes de reinserció

4.1. El model català

Segons la legislació amparada a la Constitució espanyola, l'objectiu principal de les presons és la reinserció i reintegració dels presos i de les preses. Així mateix, els programes que es desenvolupen dins de les presons per a una futura reinserció són un dels pilars fonamentals que aguanta la funció del sistema penitenciari, ja que a nivell oficial procuren facilitar les eines necessàries per a què les dones puguin afrontar la seva situació d'exclusió. D'aquesta manera es descriu al reglament 329/2006 d'organització i funcionament d'execució penal a Catalunya, el qual procura –entre altres intencions- :

- Dissenyar sistemes d'atenció individualitzada
- Executar programes d'intervenció promovent la convivència, la pau i la riquesa de la diversitat
- Establir i aplicar un model comú de separació interior que faciliti tant l'execució de programes especialitzats com l'adaptació conductual dels/les interns/es
- Fomentar la col·laboració i participació de les entitats públiques i privades

El Departament de Justícia té elaborat un informe sobre el model de rehabilitació de les presons catalanes, publicat l'any 2002. Es descriu l'aplicació d'un model principalment rehabilitador, i a més, segueix la premissa d'un tracte igual per a tothom per tal d'evitar discriminacions per raó de sexe. Per aquest motiu, es percep la intenció d'utilitzar el *gènere neutral* a l'hora d'enfocar aquests programes (amb petites adaptacions que responen a certes necessitats específiques de les dones). Tanmateix, s'admet que el sistema penitenciari català presenta mancances a l'hora d'analitzar-lo amb perspectiva de gènere, de la mateixa manera que destaca la necessitat de visualitzar la situació d'inferioritat de les dones.

L'informe assegura que a tota la població penitenciària se li ofereix la mateixa línia d'intervenció, a partir de 4 eixos: models derivats de la psicologia, de l'educació social, del treball social i de la pedagogia. Totes les línies dels programes es centren a modificar l'estil cognitiu, les emocions i les conductes de les persones internes, de manera que es desenvolupin i es reforcin les competències adequades per a una vida socialment adaptativa.

Respecte a la població femenina, tot i que es segueix aquest mateix model de rehabilitació, es té en compte adaptacions i programes exclusius, com per exemple el programa per a dones víctimes de violència de gènere. D'aquesta manera, les intervencions es planegen amb una perspectiva de gènere encara en procés de desenvolupament, la qual cosa implica literalment el següent:

- Acordar els eixos bàsics que han d'orientar les intervencions amb dones en l'àmbit d'execució de penes.
- Una oferta d'activitats per donar resposta a les necessitats específiques de les dones internes, tant en nombre com en qualitat, evitant les activitats clarament sexistes.
- La intervenció amb els homes interns, també des de la perspectiva de gènere.
- Crear activitats comunes, dirigides a homes i dones, on el gènere estigui considerat de manera natural.
- Un itinerari de gènere específic dins el Programa marc d'organització curricular.
- La intervenció especialitzada amb dones joves internes.
- La intervenció especialitzada i integral de la maternitat durant el compliment de la pena o la mesura imposada.
- Fomentar la independència de la dona i la participació, la convivència i l'autogestió en la vida quotidiana als centres penitenciaris.

El més destacable d'aquest model és que hi falta un gran aprofundiment en la perspectiva de gènere. Tal com en els següents punts es descriurà més detalladament, un dels errors més importants és el fet d'aplicar una mateixa línia d'intervenció per dones i homes. Per aquest motiu, les adaptacions que s'intentaran aplicar pel col·lectiu femení resultarà ser, a part d'insuficients, també difícil d'aplicar. A més, es detecten contradiccions o adaptacions que no estan del tot treballades, entre les quals, "introduir una perspectiva de gènere que implica crear activitats comunes on el gènere estigui considerat de manera natural". D'altra banda, hi ha punts descrits que no es compleixen a la pràctica, com per exemple "l'oferta d'activitats que donin resposta a les necessitats de les dones". Seguidament es presentarà com els programes encara han de treballar més la perspectiva de gènere, ja que difícilment proporcionen eines per a dur a terme el procés de reinserció de les empresonades.

4.2. L'ús del concepte "rehabilitació"

Analitzant aquest informe es comprova com la perspectiva adoptada topa amb una realitat antagònica i plena de d'obstacles que dificulta l'assoliment dels objectius proposats entorn la reinserció tal i com està plantejada. El projecte MIP critica l'ús del concepte de reintegració a les institucions penitenciàries, ja que aquest dóna per suposat que les dones estaven integrades a la societat abans del seu internament i que, després del delicte i del seu encarcerament, necessiten suport per a ocupar la posició de la societat que tenien abans del seu ingrés. En resum, la reintegració només considera el delicte com l'element que les ha exclòs socialment. Aquesta mateixa idea es pot extrapolar al concepte utilitzat en el plantejament de les presons catalanes el qual descriu un model principalment orientat a la rehabilitació. Aquest implica només una rehabilitació pel delicte comès el qual és, suposadament, l'element que les ha exclòs de la societat.

Supuestamente la pena privativa de libertad tiene la función de rehabilitar y reinsertar en nuestro ordenamiento jurídico, pero esta función es sumamente difícil. Principalmente porque no es la prisión o el delito que ha cometido lo que las ha desviado o las ha excluido, sino que ya lo estaban antes. (Noelia Igareda)

Així doncs, la rehabilitació tal com els programes l'entenen, és una idea que no pot ser utilitzada amb el col·lectiu femení, ja que la seva realitat és molt diferent per a poder incloure la mateixa perspectiva que s'utilitza per als homes. Moltes de les dones que s'internen no tenien estabilitat econòmica, no havien treballat mai o amb salaris molt precaris, vivien sense bon allotjament, amb un nivell d'estudis baix, i havien patit violències físiques o sexuals. A més, alguns estudis afirmen que les dones socialment excloses tendeixen a patir situacions més crítiques que els homes (MIP, 2006). Utilitzar un punt de partida cec a aquestes especificitats per a plantejar els programes per a una futura inserció és condemnar-se al fracàs perquè no evita una possible reincidència, ja que només procura retornar a la persona a la situació anterior i rehabilitar-la pel delicte comès, i no per la seva situació d'exclusió anterior del seu ingrés a la presó. Els sistemes penitenciaris acaben esdevenint una catifa que oculta aquelles persones que la societat i el sistema exclou, legitimats per la seva suposada funció de reinserció però que pot acabar vulnerant encara més les persones més excloses.

4.3. Perspectiva neutral

Les institucions relacionades amb l'àmbit penitenciari adopten un discurs que descriu un model de reinserció principalment neutral com un element positiu, amb l'objectiu d'aplicar la mateixa línia d'intervenció per a tothom per tal de garantir un tracte igual i sense discriminacions. No obstant això, un enfocament neutral en una societat sotmesa a dinàmiques patriarcals comporta importants desavantatges per a les dones, ja que acaba tractant a tota la població penitenciària com a homes.

Cuando la ley en este caso (igual que cualquier otra institución) dice ser neutral y tratar a todo el mundo por igual, lo que en realidad está haciendo es tratar a todo el mundo como si fuera hombre. Es que el modelo de referencia es un ciudadano hombre, varón, blanco. (Noelia Igareda)

Quan l'informe parla d'adaptacions sobre el model de rehabilitació pel col·lectiu femení implica que la línia d'intervenció aplicada per a tothom respon solament a les característiques dels reclusos masculins, ja que els ajustos només estan dirigits a les dones. És a dir, s'evidencia quan els homes no necessiten cap adaptació en el model d'intervenció, suposadament neutral i per a tothom, i les dones sí. A més, a part de que aquests ajustos estan poc desenvolupats, un model que parteix d'una suposada neutralitat que està dominada pel gènere masculí tampoc serà mai viable d'aplicar. D'aquesta manera es posa en dubte l'efectivitat de la reinserció de les dones, ja que a la realitat els programes actuen cecs al gènere i obvien les necessitats que tenen les dones per aconseguir una rehabilitació adequada.

Esas necesidades o esas demandas o esas peculiaridades, que no te digo que son deseables ni que la ley tenga que perpetuar, sino que es una realidad, sí que es ciega al género. Lo único que hace es tratar a las mujeres a aspirar a una rehabilitación bajo unas premisas que son falsas y erróneas. (Noelia Igareda)

4.4. Perspectiva estereotipada

Mentre que el discurs oficial busca aquesta neutralitat suposadament positiva per a tothom, a la pràctica es desencadena una dinàmica discriminatòria, la qual s'anomenarà perspectiva estereotipada. Aquest escenari és probablement no intencionat però fortament present a les

presons femenines. En primer lloc, a) en relació a l'oferta quantitativa i qualitativa dels programes destinats a la rehabilitació; i en segon lloc, b) perquè castiga doblement a les dones empresonades.

a) L'oferta dels programes de reinserció

En general, tots els programes de tractament, de formació, de treball; les activitats culturals i d'oci que s'ofereixen són comparativament menors, menys variats i més precaris que els dels homes (Almeda, 2002). Així mateix, es destinen menys recursos cap al col·lectiu femení, també associat amb la inferioritat numèrica respecte als homes i l'elevat cost que suposaria.

El hecho de que tuvieran un menor peso dentro de la población penitenciaria hacia que se destinaran menos recursos a ellas, era muy complicado y sumamente caro diseñar y poner en marcha programas específicos para ellas. (Noelia Igareda)

Entre tots els programes, cal destacar que en les activitats d'orientació laboral, els cursos de formació i el treball s'evidencien importants deficiències, precarietats i estigmes cap a les dones. Respecte a les primeres (només analitzat a la Presó de dones Wad-Ras) es mostrarà que són quantitativament escasses. En relació als dos restants es descriurà com pateixen limitacions en àmbit numèric, ja que hi ha més demanda que oferta; però també a escala qualitativa, ja que estigmatitzen a les dones pel fet de ser dones.

Així, en primer lloc, els programes destinats a l'orientació laboral són majoritàriament insuficients. A la presó de dones Wad-Ras tan sols es realitza una activitat d'aquesta classe i està desenvolupada per part d'en Joan Seguí, voluntari que prové de la FAS⁴. Consisteix en sessions individualitzades d'una hora i mitja de durada, tot i que normalment, en ser tan poc temps, s'acaba allargant amb un segon dia; no obstant això, el voluntari lamenta que sempre hi ha alguna dona que surt de la presó sense aquesta orientació prèvia.

En este cas en la presó de dones no es fa ningún... sóc jo l'única persona que fa algo de reinserció laboral. [...] I abans anava 2-3 dies a la setmana,

---

⁴ Fundació Autònoma Solidària

ara només puc anar un i... doy gracias, sempre n'hi ha alguna que s'escapa, [...] i és un poc trist però és así. Perquè esta presó com que està considerada preventiva no té res enfocat a sortir, ja que es considera que això ja ho faran en Brians. [...] Eh, l'any passat van posar una educadora durant unes hores, però no va funcionar perquè volia fer-ho a través d'uns ordinadors, i crec que va estar dos mesos o por ahí. (Joan Seguí)

Malgrat que és l'única activitat d'orientació laboral, el voluntari posa tots els seus esforços per a dur-la a terme de la forma més completa possible. La primera part consisteix en orientar a les dones a elaborar el seu propi currículum. La tasca del voluntari és només d'acompanyament perquè entenguin millor com es fa i coneguin els tipus de currículums que hi ha. El següent pas és procurar que les mateixes internes comentin i critiquin 15 currículums reals, uns més ben elaborats que d'altres. També es realitza una entrevista personal, en el qual la interna es posa en el rol d'entrevistadora i d'entrevistada, de tal manera que facilita poder entendre perquè es fan certes qüestions i què es busca amb cada pregunta concreta. Seguidament les dones valoren la vestimenta de dones que surten en revistes amb l'objectiu de conèixer quina és la millor manera per presentar-se més adequadament. I l'última part consisteix en conèixer llocs per buscar feina (premsa, pàgines webs, etc), cerca de cursos i d'ajudes per a poder trobar feina.

En segon lloc, en relació als cursos de formació s'esdevenen importants discriminacions cap a les dones, ja nomenades anteriorment. Es destinen menys recursos per a la seva formació, això implica que l'oferta no és ni suficient ni prou variada per a garantir l'adquisició d'habilitats necessàries per a la futura reinserció.

Aquesta cita de l'entrevista amb en Joan Seguí explica els cursos que es fan a la presó Wad-Ras, com per exemple perruqueria, però amb molt poques places, de manera que hi ha força més demanda que oferta.

Sí, de llengües sí tenim classes (al Wad Ras), però per exemple d'informàtica tenen una sobre demanda molt superior a l'oferta que, pesar que estan intentant-ho, no s'arriba. [...] Després per exemple peluqueria, és un curs que fan, que també n'hi ha moltes peluqueres, o persones que volen fer peluqueria, però també hi ha molt poques places... cuina també, és un treball que la gent demana molt, i es fa però amb poques places. [...] I en casos molt puntuals es pot demanar per fer-ne fora la presó (Joan Seguí)

Cal observar, però, també, que si s'analitzen a escala qualitativa es pot observar que moltes de les ofertes que es proposen a les dones acaben estigmatitzant-les. Es proporcionen unes activitats que reproduïxen el seu rol tradicional, ja que la majoria estan adscrites als treballs domèstics, com per exemple els cursos de cuina.

Una manera de delatar aquest fet és en provar de diferenciar entre aquelles activitats destinades a la reinserció i aquelles que són purament d'oci. Les primeres han de tenir la capacitat de donar eines i habilitats en l'àmbit laboral, en canvi les segones es limiten a ser un passatemps. El resultat és que per als cursos destinats a la població penitenciària femenina és molt més complicat poder-les dividir seguint aquest criteri. Aquest fet deriva en què la majoria d'activitats no són oferides per a millorar les habilitats o l'experiència professional sinó per a mantenir-les entretingudes i sense cap perspectiva de futur.

En los chicos pues hay programas que tienen salidas profesionales. Además, hay una mayor diferenciación, lo tienes claro cuando es una actividad que tiene la finalidad de mantenerlos ocupados o entretenidos y cuando se trata de un programa que tiene una visión más de formación profesional. Esta diferenciación que igual lo tienes muy claro en el centro de hombres quizás no lo tienes tan claro en el centro de mujeres. [...] Muchas veces no sabes muy bien si son programas para dotar de capacidades profesionales para el día de mañana o simplemente para tenerlas entretenidas, porque muchas veces eran programas de peluquería, costura... Esto es un programa para mejorar las competencias profesionales o para mantenerlas ocupadas? (Noelia Igareda)

Finalment, respecte als treballs, es reproduïx gairebé la mateixa situació que en els cursos de formació. La majoria d'ofertes de feina que arriben al col·lectiu femení també són molt escasses, això vol dir, que hi ha dones que voldrien treballar però no n'hi ha suficient feina per a totes. Però a part d'això, per a aquelles que sí que en tenen les condicions amb les quals treballen són molt precàries, amb salaris molt baixos i majoritàriament no capacitadores per a la seva futura reinserció. La següent cita del voluntari de la FAS mostra desconfiança envers la funció de reinserció laboral a causa dels tipus de feina que poden realitzar les dones dins de la presó. Els treballs són de la mateixa classe que l'exemple que exposa: preparar bosses de llorer, una feina que evidentment proporciona poques habilitats per a millorar el currículum de les recluses.

Fan activitats (al Wad-Ras) per la reinserció en societat, no reinserció laboral. Per dir-ho d'alguna forma, lo que jo faig, ho faig jo perquè no ho fa

ningú. Però òbviament tenen activitats, i fan tallers, però no n'hi ha cap que et prepari per a... Molt bé, i quan surtis...? Molt bé, has de fer una reinserció a la societat, com la fas? [...] Les feines que poden fer a dins son... "embolsar bolsas de laurel" i d'aquest estil. (Joan Seguí)

A més, les feines que arriben a les presons femenines són aquelles que es rebutgen a les presons d'homes, principalment a causa de la ja descrita precària remuneració. A més, posant en dubte que sigui un fet casual, aquests són els que reforcen el rol tradicional socialment adscrit a la dona, que se sumen als cursos de tall i confecció, patronat, tintoreria, brodats, cuina, estètica, cosmètica, perruqueria, puericultura, etc. (Almeda 2002). En el cas espanyol, un 74,7% del treball penitenciari que realitza el col·lectiu femení és de l'àmbit de serveis, és a dir, la majoria d'elles realitzen feines de caràcter domèstic que, a més, donarà menys possibilitat d'inserció laboral en sortir de la presó (Bodelón, 2012).

Mientras que los trabajos que se ofrecen a las mujeres siguen otra vez cayendo en los estereotipos de las mujeres, no? Por ejemplo pintar belenes, pues porque se presupone que las mujeres por el hecho de ser mujeres son más cuidadosas y tienen una mayor precisión para pintar las figuritas del pesebre. (Noelia Igareda)

En canvi, a les presons per a homes els programes que s'ofereixen tenen una millor perspectiva de futur, amb la qual cosa són molt més variats i impliquen un major estatus laboral que facilita la reinserció: construcció, mecànica, enquadernació, electricitat, soldadura elèctrica, tipografia, automoció, climatització, instal·lació de gas, tècniques de so, manipulats, informàtica, confecció industrial, pintura o fusteria. (Almeda 2002).

Aquest escenari de precarietat i insuficiència tant amb els cursos de formació com amb el treball que pateixen les presons femenines, es consolida amb *l'Informe d'opinió de les preses a Catalunya* (2006). Aquest document aporta dades amb les que es pot percebre una valoració bastant negativa per part d'aquestes dones, cosa que posa en dubte, de nou, que s'estigui assolint la funció de reinserció de la presó.

A la següent taula es pot confirmar que la meitat d'elles treballaven l'any 2006 dins del sistema penitenciari, malgrat que fins a un 86% eren conscients que el treball i la formació són elements importants per a elles. D'altra banda, un no menyspreable 13% de dones van respondre que no treballaven perquè no hi ha més oferta de feina, i un 46,4% opinaven que el treball i la formació no era prou variada.

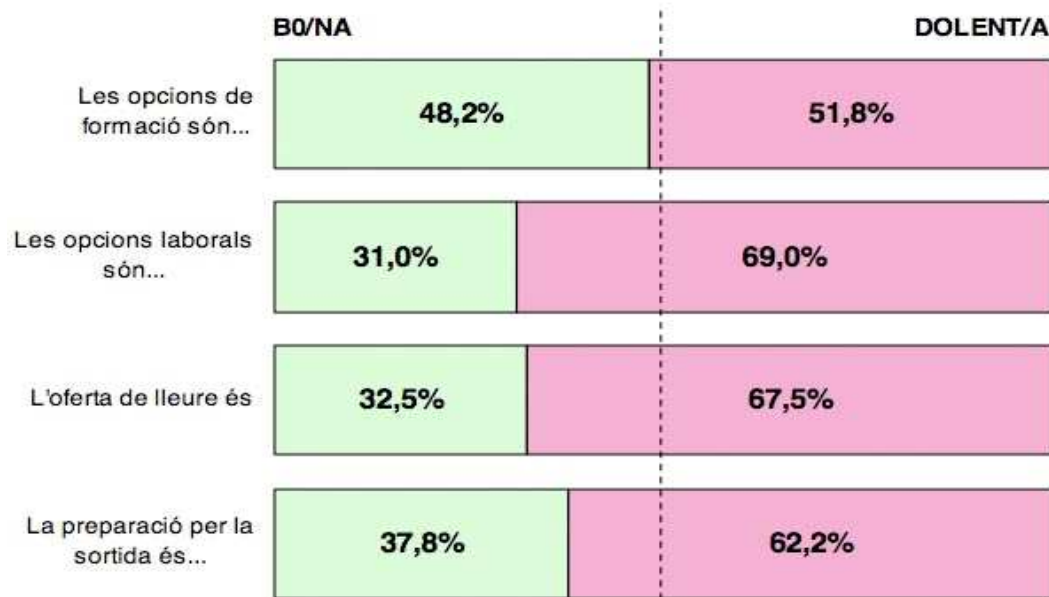
Treballa dins del centre penitenciari?	n	% vàlid
Si	47	51,6
No, perquè estic en règim obert	0	0,0
No, perquè no hi ha treball	12	13,2
No, perquè estic incapacitada per treballar	3	3,3
No, perquè participo en un programa de formació	7	7,7
No, per altres motius	22	24,2
Total	91	100,0

Opinió sobre el treball / la formació	D'acord		En desacord	
	n	% vàlid	n	% vàlid
El treball o la formació és important per a mi	68	86,1	11	13,9
El treball o la formació em distreu de la rutina	70	84,4	13	15,6
El treball o la formació és molt variat	45	53,6	39	46,4
El treball o la formació em permet conèixer altres internes	70	83,3	14	16,7
Em donen temps suficient per acabar	64	76,2	20	23,8
Si faig bé la feina em sento satisfeta	79	95,2	4	4,8
Tinc l'obligació de fer feines per les quals no estic prou qualificada	32	38,6	51	61,4

Dades extretes del document "L'opinió de les dones recluses a Catalunya sobre l'encarcerament, 2006. Departament de Justícia

Amb aquestes dades s'interpreta que moltes de les dones tenien la consciència i la motivació per a treballar, ja que consideraven que és important per a elles. Però contradictòriament, la meitat de les dones no treballaven dins de la presó, i una causa clau per a no fer-ho era aquest 13,2% de dones que opinava no hi havia suficient treball per a elles. Així doncs, el nombre d'ofertes de treballs destinats a les dones és clarament inferior a la necessitada. L'altra dada a destacar és la ja comentada falta de varietat; un 46,4% de les dones opinaven que el treball i la formació no és prou variada.

En la següent gràfica es mostra una valoració general de les dones sobre les opcions de formació i les laborals, l'oferta de lleure i de la preparació de sortida, que van respondre utilitzant les opcions: bona o dolenta. La valoració a escala general de les activitats per a una futura reinserció era negativa. Tanmateix cal destacar que les millors valorades foren les opcions de formació, amb un 48,2% i les pitjors les laborals, amb un 31%. Totes queden, però, lluny del que seria desitjable, principalment perquè la preparació de sortida (on les activitats de formació i el treball tenen un paper essencial) era dolenta segons l'opinió del 62,2% de les dones.

Dades extretes del document "L'opinió de les dones recluses a Catalunya sobre l'encarcerament, 2006. Departament de Justícia.

Tanmateix, és cert que en aquest informe d'opinió de les dones hi ha una certa manca qualitativa per tal d'obtenir uns resultats més profunds. Les dades mostrades no permeten conèixer els motius concrets pels quals, a mode d'exemple, les internes varen respondre que les opcions laborals són tan dolentes, o per quin motiu la preparació és tan insuficient. Això no obstant, és legítim relacionar aquests resultats de l'informe amb les deficiències que s'han anat descrivint. L'opinió de les dones, crítica envers les activitats orientades a la reinserció, té coherència amb els elements observats per a la perspectiva estereotipada que es duu a terme a la pràctica i la insuficiència de recursos que es destinen a les dones. Aquesta situació implica que les internes rebin una oferta més precària, escassa, poc variada i les acaben estigmatitzant, proporcionant unes activitats adscrites socialment al rol tradicional de la dona. I aquesta realitat és per a elles palpable.

b) Doble càstig

El segon resultat a escala pràctica d'aquest enfocament estereotipat és un doble càstig cap a les recluses. Així, se les castiga no només a causa d'haver comès un delicte, sinó també per haver-se desviat del seu rol tradicional de gènere, que comporta entre altres coses les responsabilitats típicament femenines com ser bona mare, bona esposa i dedicar-se a les tasques domèstiques. Aquestes dones que han trencat certes normes esdevenen intensament castigades, ja que una dona rebel i insubmissa no està acceptada socialment de la mateixa manera que un home. La reinserció femenina que es duu a terme a les presons va més enllà de la teòrica idea d'una rehabilitació pel delicte comès, ja que la mirada

patriarcal de forma inconscient afegeix un altre requisit indispensable que s'exigeix a les internes per a la seva reinserció; adquirir el rol tradicional de la dona que han trencat.

Porque no solamente se te está castigando por el hecho de que has cometido un delito. Sino también se te está castigando por el hecho de que has transgredido tu rol de género, que es ser buena madre y buena esposa. Es decir, tú como interna has cometido un delito y se te está castigando y rehabilitando para que vuelvas a ser una buena ciudadana, para que vuelvas a ser lo que te toca, que es ser buena madre y buena esposa. Entonces aquí sí que hay una diferenciación también en el propio enfoque del tratamiento. (Noelia Igareda)

Un factor d'exigència i de gran importància als sistemes penitenciaris i a la rehabilitació femenina, i que demostra amb contundència aquest doble càstig, és la maternitat. Dins de la institució es considera rellevant el fet de si una dona té fills/es o no, i en cas de que en tingui, es té molt en compte si ha desenvolupat el rol de mare adequadament o no, i si serà capaç de ser una bona mare quan surti.

Yo cuando hablo con funcionarios y funcionarias que trabajan con mujeres, siempre tienen muy presente qué interna es madre o no es madre. Independientemente del tipo del delito por el que se está cumpliendo una pena. Qué buena madre o mala madre está siendo, o si está en condiciones de cuando salga a volver a ser una buena madre. [...] Se les exige que sean buenas madres como para que se cumpla esta función de reinserción o rehabilitación, y digamos a ver ¿Le exigirías lo mismo a un hombre? El dato de si es padre o no es padre es algo secundario y anecdótico en la vida de este hombre. (Noelia Igareda)

Recapitulant, els programes que es destinen a les presons femenines contribueixen difícilment a la preparació per a la futura reinserció. És molt discutible que estiguin complint la funció de proporcionar habilitats i tècniques professionals necessàries per poder afrontar la vida fora de la presó. En primer lloc, a causa d'un erroni punt de partida del plantejament dels programes de reinserció, ja que implica només una rehabilitació de les preses pel seu delictes comés i no s'ocupa de tota l'exclusió prèvia que s'ha patit. En segon lloc, una neutralitat dels programes de reinserció, suposadament beneficiosa per a tothom, però que acaba perjudicant principalment a les dones. En tercer i últim lloc, una perspectiva

estereotipada a partir de la qual, els programes de reinserció són precaris, insuficients, menys variats i estigmatitzen a les dones, doncs reproduïxen el seu rol tradicional relacionat amb les tasques domèstiques. Finalment, se les castiga doblement, no només pel seu delictes comès, sinó per l'estatus de feminitat del qual s'han desviat.

5. Reincidència

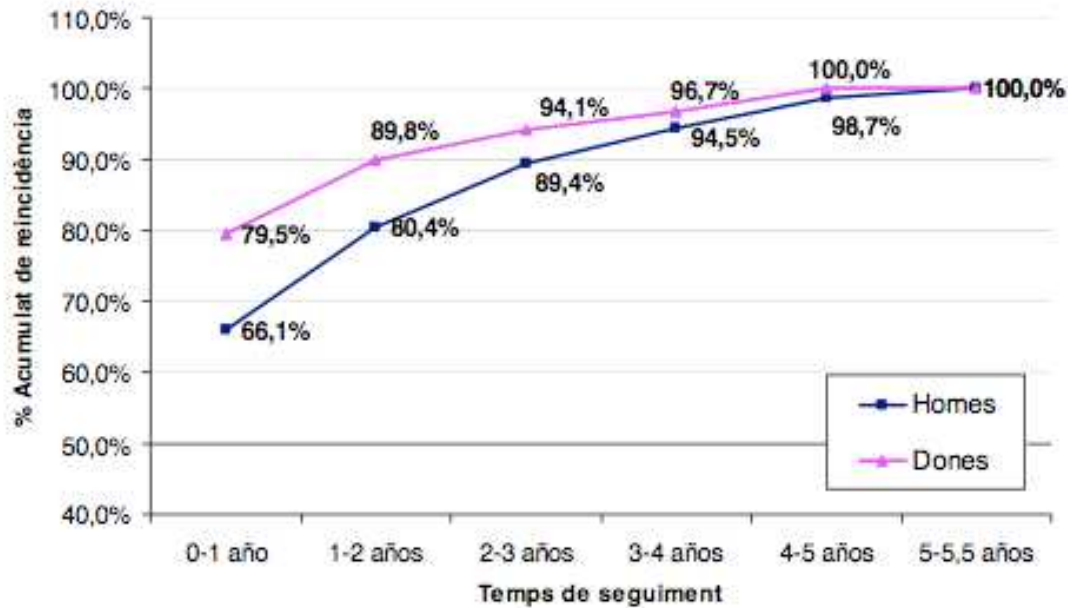
La reincidència és un indicador que s'utilitza per avaluar l'èxit de la funció de rehabilitació, en la qual els programes de reinserció plantejats tenen un pes central. Aquestes mancances i enfocaments erronis dels programes influeixen en part en el nombre d'internes que tornen a delinquir, ja que el sistema no és prou capaç de donar una bona preparació per a la sortida de la presó i enfrontar els obstacles de l'exclusió social. La següent taula mostra les taxes de reincidència de l'any 2008 separant homes i dones.

Tabla 51. Reingreso en prisión y género

Reincidencia por reingreso en prisión	Género				Total	
	Hombre		Mujer		N	%
	N	%	N	%		
Reincidentes	525	40,7	39	34,8	564	40,3
No reincidentes	766	59,3	73	65,2	838	59,7
Total	1.291	100,0	112	100,0	1.403	100,0
	<i>Valor</i>				<i>Sig.</i>	
	0,033				0,220	

Dades de reincidència extretes de l'estudi *Taxa de reincidència penitenciària 2008*. Departament de Justícia

Es pot observar a la gràfica lleugeres diferències entre les taxes de reinserció segons el sexe, ja que entre els homes un 40,7% són reincidentes, i entre les dones un 34,8%. Tanmateix, el mateix informe posa en rellevància les diferències en relació al temps que es tarda a reincidir. Es descriu que un 80% de les dones ho fan dins del primer any de llibertat, mentre que per als homes és un 66%. Una diferència prou significativa que es pot comprovar a la següent gràfica, la qual mostra el percentatge de reincidència per sexe que es va acumulant des del primer any de llibertat fins al cinquè.

Gràfica sobre la reincidència segon el sexe extreta de l'estudi *Taxa de reincidència penitenciària 2008*. Departament de Justícia

A més, segons aquest estudi, la taxa de reincidència pateix un canvi evolutiu rellevant respecte els estudis previs. Anteriorment les dones tardaven 511 dies de mitjana en reincidir, i las reincidents ho feien una mitjana de 2,7 vegades. En l'estudi més actual tarden menys dies, tan sols 273 de mitjana, i s'augmenta fins a 4,3 de vegades. D'altra banda, els homes reincidents tarden 394,2 dies de mitjana i 3,8 vegades (484 dies i 2,7 vegades a l'anterior estudi). Dit d'una altra manera, en sortir de la presó les dones que són reincidents ho fan més aviat i més vegades que els homes. I la situació empitjora.

Si s'utilitzen aquestes dades com un indicador d'eficiència dels programes de reinserció, es comprova una vegada més que el seu plantejament presenta moltes mancances. Segons Igareda, no proporcionen les eines suficients per a superar l'exclusió social produïda fora de la presó i es reproduïx la mateixa situació en molts casos, ja que gran part de les dones surten en una situació igual o fins i tot pitjor de la que patien abans d'entrar a la presó. A més, segueixen tenint responsabilitats familiars i la seva situació econòmica segueix sent inestable, per tant possiblement necessitaran trobar, una altra vegada, una font d'ingressos ràpida de forma il·legal.

6. Conclusions i propostes d'actuació

La presó ha estat històricament una institució destinada als homes, amb la qual cosa respon al perfil de l'home empresonat i s'adequa a les seves necessitats. La creixent delinqüència femenina durant les últimes dècades ha suposat l'habilitació d'espais o mòduls únicament per a dones, és a dir, una mena d'ajustos molt bàsics i deficientes per tal d'incorporar a les dones; tanmateix, amb poca capacitat de rehabilitació. Les intenses discriminacions que el col·lectiu femení suporta a la presó és símbol de que les polítiques penals encara no han treballat el factor de gènere de manera que les institucions penitenciàries puguessin adaptar-se a la realitat.

Algunes de les dones empresonades pateixen processos de discriminació múltiple, a més les seves vides han estat marcades per contextos de molta violència de gènere. Així mateix, un cop empresonades es desencadenen un conjunt d'obstacles que dificulten la suposada funció de reinserció i es reforça encara més la seva situació de vulnerabilitat que ja patien abans. En aquest context, seria un error oblidar que moltes dones que arriben a la presó havent passat per greus situacions de violència no aconsegueixen superarles perquè continuen reproduint rols i relacions opressives de gènere en els contactes que mantenen (amb els i les funcionaris/es o per part de les seves parelles o altres familiars amb les quals mantenen contacte).

D'altra banda, el procés de reinserció de les presons és una idea clau que legitima la institució penitenciària tal i com l'entendem avui; no obstant això, a la pràctica aquesta funció sovint queda ignorada. Els programes són, o haurien de ser, una eina essencial per tal de dur a terme aquesta funció, però el seu plantejament parteix d'idees i perspectives errònies les quals comporten que la reinserció d'aquestes dones no sigui tangible. Els tres principals problemes són l'ús de la idea de reinserció considerant l'exclusió provocada només pel delictes comés; la perspectiva suposadament neutral dels discursos institucionals; i la perspectiva estereotipada que s'esdevé la pràctica que estigmatitza i castiga doblement a les dones.

Així mateix, és necessari donar més visibilitat a aquest col·lectiu i treballar els programes de reinserció amb profunditat de manera que siguin eines útils per a poder sortir de l'exclusió

social abordant tota la seva complexitat. És imprescindible que els programes deixin de ser activitats d'oci i de matar el temps, és indispensable deixar de reproduir el rol tradicional de les dones i d'estigmatitzar-les, i a més també cal deixar de castigar-les per haver estat dones que s'han desviat de l'estatus de feminitat. Les recluses a les presons són un col·lectiu que ha patit grans desavantatges vitals, per això és necessari eliminar aquests càstigs accessoris, que les vulnera encara més en lloc de preparar-les proporcionant-los eines reals i eficaces que permeti afrontar la vida amb menys obstacles.

Propostes d'actuació

En el present article s'ha vist com una perspectiva suposadament neutral dóna forma als programes a nivell oficial, mentre que a la pràctica s'esdevé una perspectiva estereotipada que dificulta el procés de reinserció de les dones empresonades. Així, fugint dels anteriors, la proposta és d'accedir a un tercer camí, la perspectiva de gènere, la qual s'ha precisat mitjançant un llistat de propostes d'actuació:

- Modificar la forma d'enfocar els conceptes de rehabilitació i de reinserció que els programes empen com elements centrals per tal de què s'adaptin més a la realitat de les dones. El plantejament dels programes ha de ser capaç d'incloure una reinserció pel delictes comès però també de donar les eines necessàries per a superar l'exclusió social que pateixen les internes abans d'entrar a la presó.
- Eliminar la suposada neutralitat dels programes de reinserció i incorporar una perspectiva de gènere en el plantejament de tots els programes.
  - Entendre que la presó de dones és una realitat diferent a la dels homes i que ha de ser tractada amb totes les seves característiques i necessitats sense caure en els estereotips de la feminitat.
- Eliminar els estereotips de les dones que reproduïxen els programes de reinserció.
  - Incorporar programes amb capacitat transformadora i que no reproduïxin el rol tradicional femení.
  - Millorar l'oferta d'activitats; de manera que sigui més variada, de més qualitat, que millorin l'estatus social de les dones. Han de proporcionar les eines adequades per tal d'afrontar l'exclusió social provocada pel delictes comès però també la suportada abans d'entrar a la presó.

- Elaborar programes personalitzats per a les víctimes de violència de gènere. A més, la presó hauria de prioritzar la lluita contra la violència i estar molt alerta de no reproduir-la.
- Eliminar el doble càstig que sanciona a les dones pel delictes comès però també per haver-se desviat del rol tradicional femení.
  - Enfocar la reinserció d'una manera més educadora i menys sancionadora; que deixi de qüestionar la feminitat de les dones.
  - Exigir per igual la maternitat i la paternitat en la reinserció: elaboració de programes específics per mares i pares.
- Habilitar un ambient idoni per a dur a terme el procés de reinserció.
  - Educar a tots els i les treballadores (ja siguin funcionàries, educadores, psicòlogues, professores i interines) amb una perspectiva de gènere.
  - Donar les eines i recursos suficients a tot l'equip professional per a realitzar les seves tasques adequadament.
  - Habilitar més espais i més dignes per a les dones, i ubicar-les segons els seus perfils i necessitats.

7. Referències

Monografies i articles

Almeda, Elisabet (2002) *Corregir y castigar*. Edicions Bellaterra. Barcelona, pp 270

Almeda, Elisabet (2003) *Mujeres encarceladas*. Editorial ARIEL, pp 213

Almeda, Elisabet i Bodelón, Encarna (2007) *Mujeres y castigo: un enfoque sociojuridico y de genero*. Editorial Dickinson, pp 296

Boira, Santiago; Eito, Antonio; García, Jesús; Marcuello Chaime. *Prisión, itnervención social y mujer*. Universidad de Zaragoza.

Cruells, Marta; Igareda, Noelia (2006) *Mujeres, Integración y Prisión*. Aurea Editores, pp 274

Bibliografia Web

Bodelon, Encarna (2010). *La violencia contra las muejeres en situación de prisión* [Consulta: 12.02.2015]

http://www.emerj.tjrj.jus.br/revistaemerj_online/edicoes/revista57/revista57_111.pdf

Departament de Justícia. *El model de rehabilitació de les presons catalanes, 2011*. [Consulta: 18.11.2014]

http://justicia.gencat.cat/web/.content/documents/publicacions/model_rehabilitacio_presons_catalanes_p17.pdf

Departament de Justícia. *Estadística bàsica. Serveis penitenciaris*. [Consulta: 11.12.2014]

http://justicia.gencat.cat/web/.content/home/departament/estadistiques/serveis_penitenciaris/serveis_penitenciaris_2013.pdf

Departament de Justícia. *L'opinió de les dones recluses a Catalunya sobre l'encarcerament, 2006*. [Consulta: 19.02.2015]

http://justicia.gencat.cat/web/.content/documents/arxius/doc_29698061_1.pdf

Departament de Justícia. *Reglament d'organització i funcionament dels serveis d'execució penal a Catalunya, 2006*. [Consulta: 10.02.2015]

http://justicia.gencat.cat/web/.content/documents/arxius/doc_65421557_1.pdf

Departament de Justícia. *Tasa de reincidencia penitenciaria 2008*. [Consulta: 11.12.2014]

http://justicia.gencat.cat/web/.content/documents/arxius/sc-1-076-09_cas.pdf

Federación Estatal de Organizaciones Feministas. *Encarceladas, 2010* [Consulta: 02.03.2015]

http://www.feministas.org/IMG/pdf/dossier_encarceladas_5_.pdf

Idescat [Consulta: 20.11.2014] <http://www.idescat.cat/>

Pikara Magazine (2013) *¿Es la criminalidad una cuestión de género?* [Consulta: 10.02.2015]

<http://www.pikaramagazine.com/2013/04/%C2%BFes-la-criminalidad-una-cuestion-de-genero/>